

12-1-2018

REFORMING AND IMPROVING PENSION SYSTEM

B. Mamatov

Tashkent Financial institute

F. Hamraeva

Tashkent Financial institute

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance>

Recommended Citation

Mamatov, B. and Hamraeva, F. (2018) "REFORMING AND IMPROVING PENSION SYSTEM," *International Finance and Accounting*: Vol. 2018 : Iss. 5 , Article 6.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2018/iss5/6>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in International Finance and Accounting by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

Mamatov B.S. – TMI, kafedra mudiri, i.f.n.
Hamraeva F.SH.– TMI, o‘qituvchi

PENSIYA TA’MINOTI TIZIMINI ISLOH QILISH VA TAKOMILLASHTIRISH

Maqolada fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish tizimida pensiya ta’minotining o‘rni, Harakatlar strategiyasida davlat pensiya ta’minoti tizimini rivojlantirish bilan bog‘liq yo‘nalishlar, 2019-2030 yillarda davlat pensiya tizimini isloh qilish Kontseptsiyasini ishlab chiqish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturining ahamiyati ochib berilgan hamda ilmiy xulosa, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar: pensiya ta’minoti, ijtimoiy nafaqa, kontsepsiya, ijtimoiy soha, ijtimoiy adolat, sug‘urta badali, imtiyozli pensiyalar, mehnat staji, demografik omillar, jamg‘arib boriladigan pensiya, nodavlat pensiya ta’minoti.

В статье раскрыты роль пенсионного обеспечения в системе социальной защиты населения, направления развития государственной системы пенсионного обеспечения в Стратегии действий, значение программ мер по разработке Концепции реформирования государственной пенсионной системы на 2019-2030 годы и разработаны научные выводы, предложения и рекомендации.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, социальное пособие, концепция, социальная сфера, социальная справедливость, страховой взнос, льготные пенсии, трудовой стаж, демографические факторы, накопительные пенсии, негосударственное пенсионное обеспечение.

The article reveals the role of pension provision in the system of social protection of the population, the directions of development of the state pension system in the Action Strategy, the importance of programs of measures for developing the Concept of reforming the state pension system for 2019-2030 and developed scientific conclusions, suggestions and recommendations.

Keywords: pensions, pension provision, social benefit, concept, social sphere, social justice, insurance premium, preferential pensions, work experience, demographic factors, funded pensions, non-state pension provision.

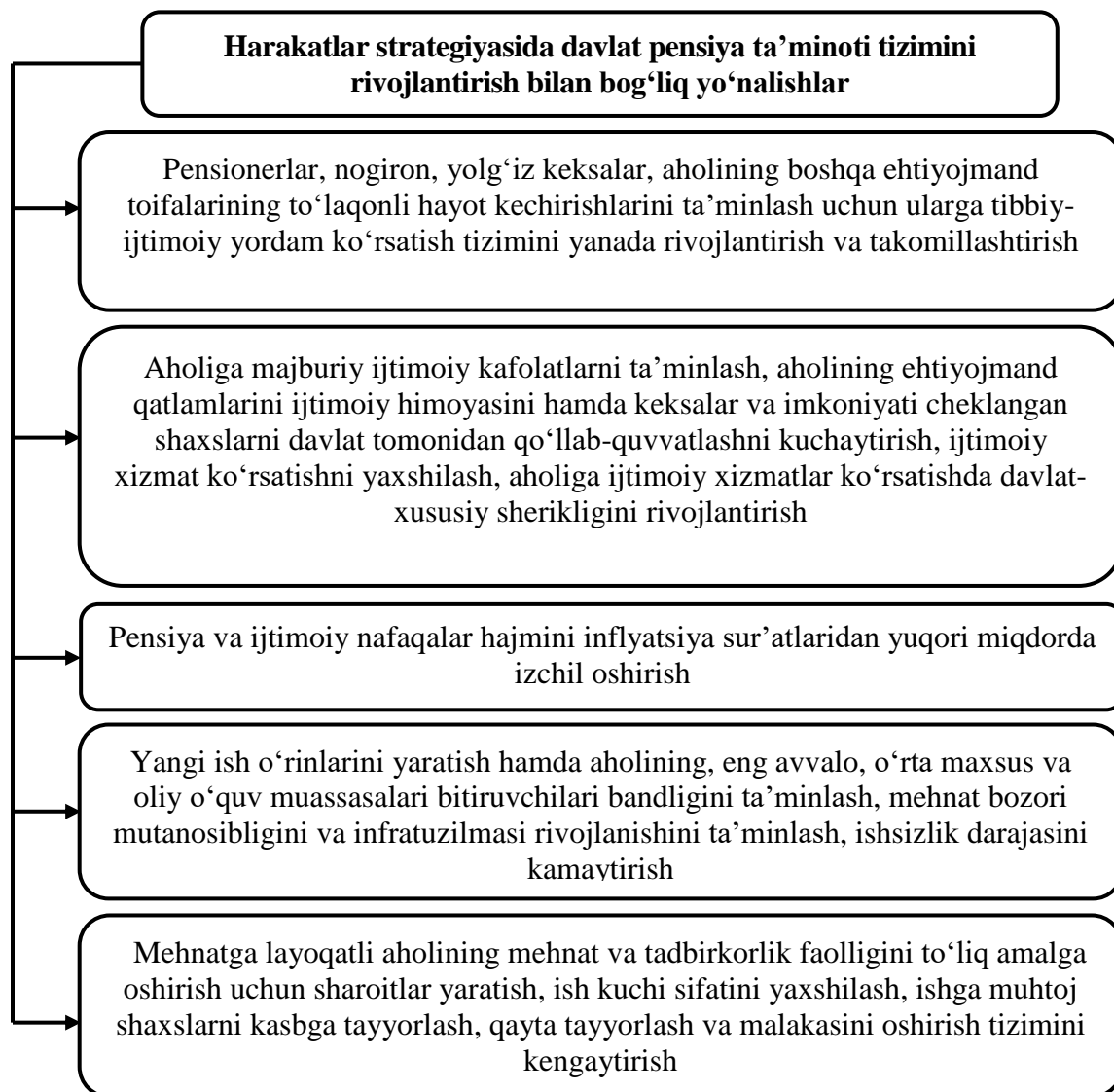
Kirish

Pensiya ta’minoti tizimi aholining mehnatga layoqatsiz va muhtoj qismining turmush darajasini oshirishga yo‘naltirilgan iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy va tashkiliy tavsifdagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishini nazarda tutadi. Fuqarolarni keksalik davrida kambag‘allikdan himoyalash, mehnat faoliyati tugashi bilan pensiyaga chiqish oldidan to‘lanadigan ish haqi miqdoriga mutanosib tarzda belgilangan muayyan miqdordagi kafolatlangan daromadni ta’minlash, bu daromadni kelajakda turmush darajasining pasayishidan himoyalash kabilar pensiya tizimining asosiy maqsadlaridandir. Qolaversa, pensiya tizimining barqaror amal qilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning garovi hisoblanadi va, aksincha, pensiya ta’minotining nobarqarorligi kuchli ijtimoiy xavfni yuzaga keltiradi [1]. Shu nuqtai

nazardan har qanday mamlakat ijtimoiy siyosatining eng muhim vazifalari tarkibida pensiya tizimini isloh qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

1990-yillarning boshidan buyon aksariyat Sobiq Ittifoq mamlakatlarida tarkibi va qamrovi jihatidan turli xildagi pensiya islohotlari amalga oshirildi. Qozog'iston, Rossiya va Boltiqbo'yi mamlakatlari hozirda pensiya islohotlarining ikkinchi bosqichini amalga oshirishmoqda, boshqa mamlakatlarning ko'pchiligi islohotlarning dastlabki bosqichidayoq pensiya ta'minotida jiddiy va keng qamrovli islohotlarni amalga oshirganlar (Ukraina, Turkmaniston, Ozarbayjon va Armaniston) [2].

Hozirgi kunda O'zbekistonning pensiya tizimida ham keng ko'lamli islohotlar amalga oshirish jarayonlari olib borilmoqda.

1-rasm. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida davlat pensiya ta'minoti tizimini rivojlantirish bilan bog'liq yo'nalishlari [3]

Olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi

Prezidentning 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni asosida 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi qabul qilindi. Mazkur Harakatlar strategiyasidagi “Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari”da ijtimoiy ta‘minot, xususan, davlat pensiya ta‘minoti tizimini yanada rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy yo‘nalishlar aks ettirilgan (1-rasm).

Mazkur yo‘nalishlar u yoki bu darajada ijtimoiy ta‘minot tizimini, shu jumladan, davlat pensiya ta‘minoti tizimini yanada rivojlantirishga va uning barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

AQShning Arizona universiteti professori J.Peng tadqiqotlarida pensiya ta‘minotiga oid qarashlar bayon etilgan bo‘lib, u ishlovchilarning mehnat faoliyatidan keyingi moliyaviy barqarorligining keskinlashuvini hamda pensiya ta‘minotining dolzarb masalalarini ko‘tarib chiqadi. J.Peng pensiyani fuqarolarning qarilikdagi moliyaviy barqarorligini ta‘minlovchi eng muhim daromad manbai ekanligini e‘tirof etib, mazkur tizimda hozirdagi mavjud muammolarni va istiqboldagi o‘zgarishlarni tadqiq etadi. Pensiya ta‘minotiga ta‘sir etuvchi omillar sifatida esa quyidagilarni ajratib ko‘rsatadi: hozirgi yosh avlodning pensiyaga chiqish istiqboli; AQSh va butun dunyoda aholining umrguzaronligi; ijtimoiy va tibbiy sug‘urtaga oid milliy dasturlar uchun moliyaviy resurslarning taqchilligi; xususiy tarmoqdagi ishchi-xodimlar uchun an‘anaviy pensiya ta‘minotining yo‘qolib borayotganligi; davlat sektoridagi ishchi-xodimlar uchun pensiyalar taqdim etish bahosining oshishi; tibbiyot xarajatlarining yuqori darajada o‘shishi. AQShda ishlovchilarning pensiyaga chiqqandan keyingi moddiy ta‘minoti, odatda, uch manba: ijtimoiy ta‘minot, ish beruvchilar tomonidan taqdim etiladigan pensiyalar, shuningdek, shaxsiy omonatlardan iborat bo‘ladi. Ushbu uch manba birgalikda fuqarolarning qarilikda moddiy xavfsizligini ta‘minlab berishi lozim bo‘ladi [4].

Iqtisodchi-olim Yu.N.Borisenko tadqiqotlari fuqarolarni keksalik davrida kambag‘allikdan himoyalash, mehnat faoliyati tugashi bilan pensiyaga chiqish oldidan to‘lanadigan ish haqi miqdoriga proportsional tarzda belgilangan muayyan miqdordagi kafolatlangan daromadni ta‘minlash, bu daromadni kelajakda turmush darajasining pasayishidan himoyalash kabilar pensiya tizimining asosiy maqsadi ekanligi, pensiya tizimining barqaror amal qilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning garovi hisoblanishi va aksincha, pensiya ta‘minotining nobarqarorligi kuchli ijtimoiy xavfni yuzaga keltirishi kabilar bayon qilingan[1].

Valentin Roikning ta‘kidlashicha, pensiyaning miqdori fuqarolar tomonidan to‘lanadigan sug‘urta badallari va olgan ish haqi miqdoriga bog‘langan hamda yollanib ishlayotgan ishchilarning majburiy pensiya sug‘urtasi bo‘yicha yoshga doir, nogironlik va boquvchisini yo‘qotganlik pensiyalari nazarda tutilgan [5].

A.I. Fedotovning tadqiqotlarida jamg‘arib boriladigan pensiya tizimining ijobiy jihatlari jamiyatda ijtimoiy adolatni ta‘minlash, ijtimoiy kafolatlarni yaratish, siyosiy barqarorlikni vujudga keltirish va ta‘minlab turishning asosiy shart-sharoitlaridan biri sifatida e‘tirof etilgan. Shu bilan birga jamg‘arib boriladigan pensiya tizimining salbiy xususiyatlari ham mavjud. Jumladan, pensiya islohotlarini amalga

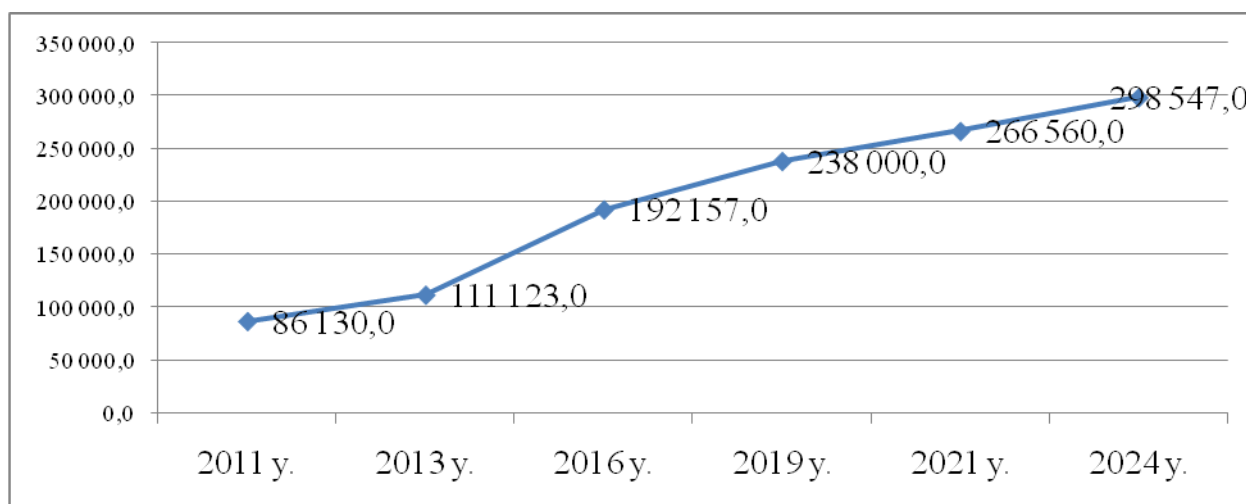
oshirayotgan mamlakatlar jamg‘arib boriladigan pensiya tizimini joriy qilish va faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlash hamda ushbu tizimni aholining keng qatlamlari tomonidan qabul qilinishi bilan bog‘liq muammolarga duchor bo‘lishlari mumkin. Boz ustiga, “pensiya islohotlarini endigina boshlayotgan mamlakatlar uchun jamg‘arib boriladigan pensiya tizimining taqsimlanuvchi pensiya tizimi bilan o‘zaro munosabatlarida bu muammolar yanada o‘tkir tus olishi mumkin” [6]. Shuningdek, ushbu tizimda moliyaviy risk darajasi yuqori bo‘ladi, ayniqsa, nobarqaror iqtisodiyot sharoitida bu nihoyatda jiddiy masala hisoblanadi. Shunday bo‘lsa-da, jamg‘arib boriladigan pensiya tizimining kelajagi nisbatan porloqdir.

Bayon etilganlardan ko‘rinib turibdiki, pensiya tizimidagi islohotlar ishlovchilarning mehnat faoliyatidan keyingi moliyaviy barqarorligining keskinlashuviga, ishlovchilarning pensiyaga chiqqandan keyingi moddiy ta‘minotiga, fuqarolarning qarilikda moddiy xavfsizligini ta‘minlashga, shuningdek, fuqarolarni keksalik davrida kambag‘allikdan himoyalashga, jamg‘arib boriladigan pensiya tizimining ijtimoiy adolatni ta‘minlash, ijtimoiy kafolatlarni yaratish, siyosiy barqarorlikni vujudga keltirish va ta‘minlashga qaratilgan.

Ammo, pensiya tizimini isloh qilish, avvalo, har bir mamlakatdagi demografik holat va iqtisodiyotning taraqqiyoti va boshqa omillar asosida amalga oshirilishini taqozo etadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillar davomida iqtisodiy faol aholi hissasiga ijtimoiy badallar bo‘yicha yuklama tobora oshmoqda. Demografik bashoratlarga ko‘ra, 2019-2025 yillarda pensiya yoshidagi aholining ulushi keskin oshishi kutilmoqda (yillik o‘rtacha o‘shish – 16 ming nafar fuqaro) va bu holat tug‘ilish darajasi yuqori bo‘lgan (1950-1960-yillardagi “Bebi-bum”) davrda tug‘ilgan fuqarolarning umumiy belgilangan pensiya yoshiga etishi bilan bog‘liqdir.

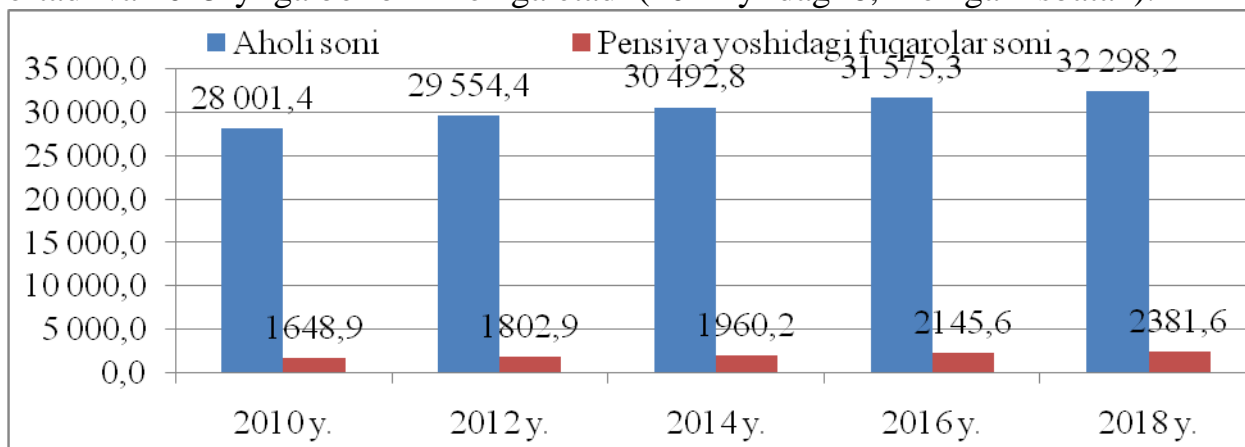

2-rasm. 2011-2016-yillarda pensiya tayinlash uchun murojaat qilgan fuqarolar soni va 2019-2024 yillardagi prognoz ko‘rsatkichlari, ta [6]

Bu esa, o‘z navbatida, Pensiya jamg‘armasi xarajatlarning mutanosib ravishda oshishiga olib keladi.

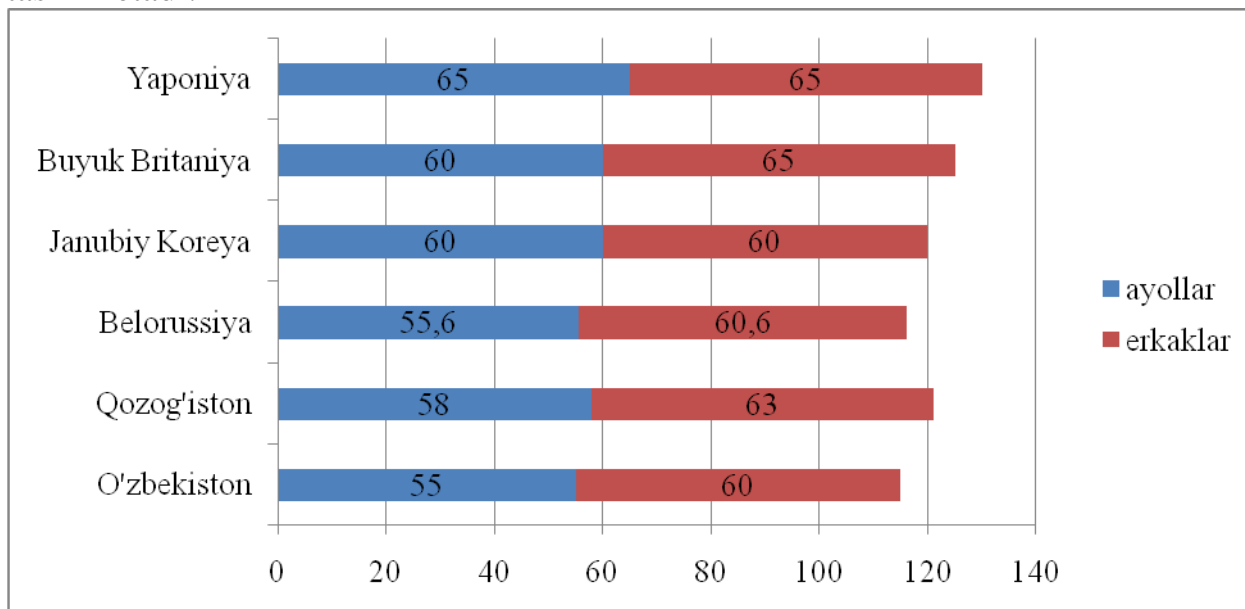
Mamlakat aholisining qarib borishi ko‘rsatkichi shuni ko‘rsatadiki, pensiya yoshidagi aholi soni o‘shish tendentsiyasiga ega (2010-yildagi aholining umumiy

soniga nisbatan 5,9 foizdan 2018-yilga kelib 7,4 foizgacha). Statistika tashkilotlarining ma’lumotlariga ko’ra, 2019-yildan boshlab pensiya yoshidagi aholi soni 9 foizdan ortadi va 2025-yilga borib 11 foizga etadi (2011-yildagi 6,2 foizga nisbatan).

3-rasm. 2010-2018-yillarda jami aholi tarkibida pensiya yoshidagilar ulushi va prognoz ko’rsatkichi, ming kishi [7]

O’tkazilgan tahlillar shuni ko’rsatmoqdaki, dunyoda o’rtacha pensiya yoshi erkaklar va ayollar uchun 62 yoshni tashkil etsa, O’zbekistonda bu ko’rsatkich 57,5 yoshni tashkil etadi (ayollar uchun 55 yosh, erkaklar uchun 60 yosh). Markaziy Osiyo davlatlarida, masalan, Qozog’iston, Qirg’iziston va Tojikistonda yoshga doir pensiyaga chiqish huquqi erkaklar uchun 63 yosh, ayollar uchun 58 yosh. Qozog’istonda ayollarning pensiya yoshini 63 yoshga etkazish, bunda har yili pensiya yoshni 6 oyga bosqichma-bosqich oshirish yo’li bilan amalga oshirib boriladi. Turkmanistonda pensiya yoshi erkaklar uchun 62 yoshni, ayollar uchun 57 yoshni tashkil etadi.

4-rasm. Ba’zi bir mamlakatlarda pensiyaga chiqish yoshi [6]

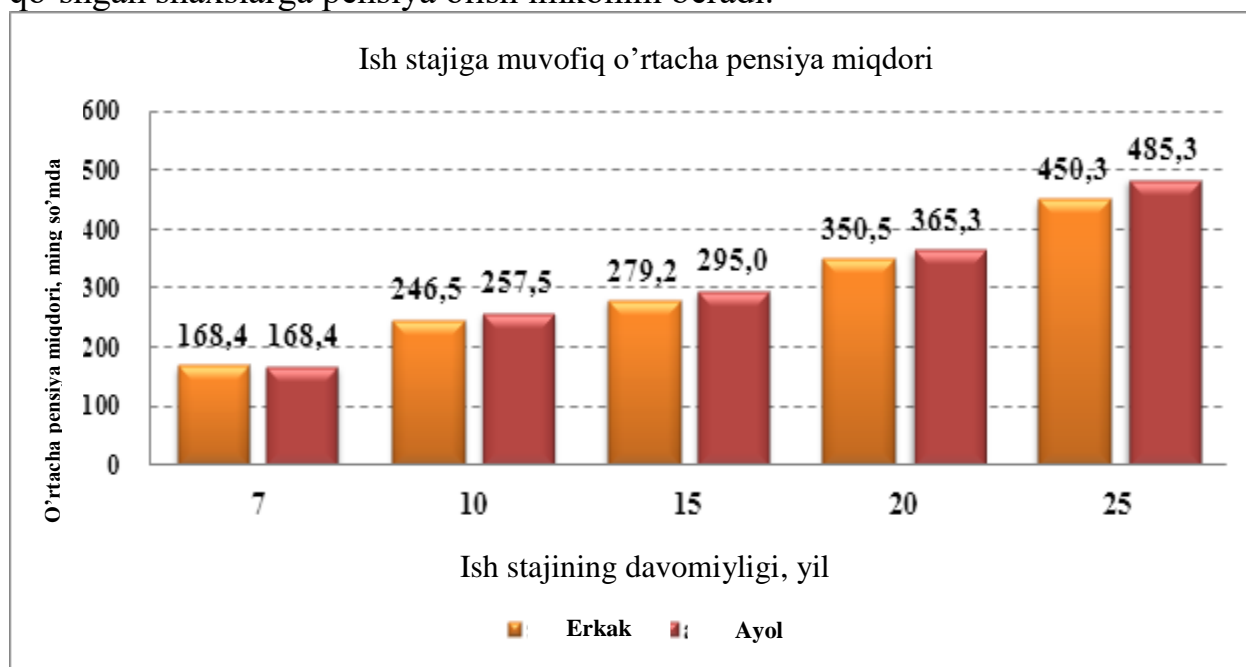
Ijtimoiy badallar miqdori va to’lovlar o’rtasida mutanosiblikka rioya etish, band bo’lgan aholining pensiya ta’minotini sug’urtalanganlik xarakterini ta’minlovchi asosiy prinsip hisoblanadi hamda pensiya tizimini moliyalashtirishda

o'zining moliyaviy ishtirokini rag'batlantiruvchi ta'sir mexanizmi sanaladi.

Fuqarolarning ijtimoiy sug'urta tizimida uzluksiz va uzoq muddatli ishtirokini rag'batlantirish mexanizmi murakkab va shaffof bo'lmasdan qolmoqda, buning natijasida mehnatga layoqatli aholining tahminan 10,2 mln. kishi davlat ijtimoiy sug'urtasi bilan qamrab olinmagan, ya'ni byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga ijtimoiy ajratmalarni amalga oshirmayapti.

Halqaro mehnat tashkilotining talablariga muvofiq, fuqarolarning pensiya ta'minoti tizimini barqaror rivojlanishi uchun badal to'lovchilar sonining pensiya oluvchilarga o'zaro nisbati 1 : 4 darajada bo'lishi ko'rsatilgan. Biroq, bugungi kunda O'zbekistonda bu ko'rsatkich o'rtacha 1 : 1,5 ga teng. Ta'kidlash joizki, pensionerlar sonining ishlovchi aholiga nisbati 2009-yildagi 61 foizdan 2017-yilda 66 foizga o'sgan.

Pensiya jamg'armasi mablag'larining sezilarli qismi imtiyozli shartlardagi pensiyalarni va pensiyalarga ustama haqlarni moliyalashtirishga sarflanadi. Imtiyozli shartlarda tayinlangan pensiyalar ulushi 592,4 ming kishini yoki jami tayinlangan pensiyalarning 19,5 foizni tashkil etib, shundan, yoshga doir pensiyalar 23,7 foizni tashkil etadi. Yiliga o'rta hisobda 39,8 mingta imtiyozli pensiyalar tayinlanmoqda. Shu bilan birga, imtiyozli shartlardagi pensiyalarning o'rtacha miqdori yoshga doir pensiyalarning o'rtacha miqdoridan (543,2 ming so'm) yuqori bo'lib, 3 – sonli Ro'yxat bo'yicha o'rtacha pensiyalar 742,6 ming so'mni, 2 – sonli Ro'yxat bo'yicha pensiyalar 951,3 ming so'mni va 1 – sonli Ro'yxat bo'yicha pensiyalar 1 025,4 ming so'mni tashkil etadi. Shuningdek, pensiya miqdori va xodimning mehnat davomiyligi ulushi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ham sezilarsiz. Amaldagi pensiya ta'minoti tizimi 7 yildan kam bo'lmagan stajga ega bo'lgan shaxslarga pensiya tayinlanishini nazarda tutadi. Ushbu huquq faqatgina 7 yil ishlab va o'zining butun mehnatga layoqatlilik davri uchun Pensiya jamg'armasi mablag'larini shakllantirishda eng kam hissa qo'shgan shaxslarga pensiya olish imkonini beradi.

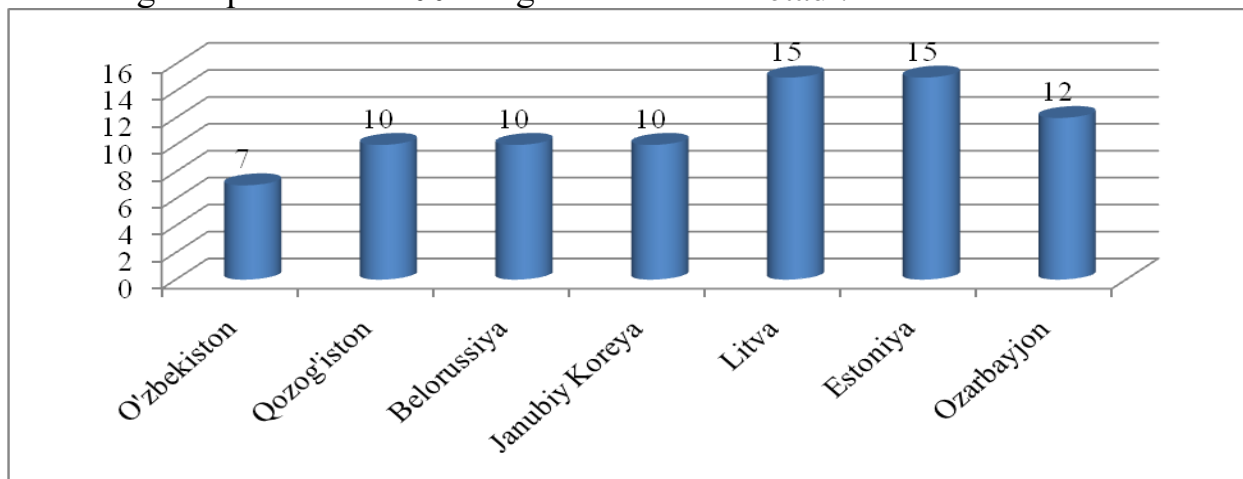

5-rasm. O'zbekistonda ish stajiga muvofiq o'rtacha pensiya miqdori [6]

Halqaro mehnat tashkilotining “Ijtimoiy ta'minotning minimal me'yorlari

to'g'risida”gi 102-sonli Konventsiyasiga muvofiq, yoshga doir pensiyani tayinlash uchun talab etiladigan eng kam ish staji 15 yil qilib belgilangan. Dunyoning ko'plab davlatlari, shu jumladan, MDH davlatlarida talab etilgan eng kam ish staji 10-15 yil darajasiga yetkazilgan.

Ish stajiga nisbatan 7 yil davomiylidagi minimal talabning mavjudligi fuqarolarning davlat ijtimoiy sug'urtasidagi ishtirokida salbiy ta'sir o'tkazmoqda. Masalan, hozirgi vaqtda ish haqining o'rtacha darajasida 30 yil ish stajiga (talab etilgan – 25 yil) ega bo'lgan erkak kishining pensiya miqdori bilan 10 yillik ish stajiga ega bo'lgan (minimal talab etilgan – 7 yil) erkak kishining pensiya miqdori o'rtasidagi farq taxminan 200 ming so'mni tashkil etadi.

6-rasm. Ayrim davlatlarda talab etiladigan eng kam ish staji [6]

Ishlovchilarning ijtimoiy sug'urtadagi uzoq muddat va uzluksiz ishtirokini rag'batlantirishdagi zaif mexanizmlar ularni sug'urta badallarini to'lamaslikning yangi usullarini qidirishga majbur etadi. Bularning barchasi aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimining pensiya ta'minoti sohasidagi asosiy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan pensiya ta'minoti tizimini kompleks o'rganish va uni rivojlantirish yuzasidan takliflar tayyorlash hamda 2019-2030 yillarda pensiya ta'minoti tizimini isloh qilish Kontseptsiyasini ishlab chiqish bo'yicha Chora-tadbirlar dasturi qabul qilindi. Mazkur dastur quyidagilarni o'zi ichiga oladi:

1. Pensiya ta'minoti tizimining joriy holatini o'rganish, tahlil qilish va uni rivojlantirish bo'yicha takliflar tayyorlash. Jahon banki, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi ekspertlari bilan hamkorlikda pensiya ta'minoti tizimining asosiy kontseptul yo'nalishlarini aniqlash.

2. Pensiya ta'minoti tizimining samaradorligi va ijtimoiy adolatliligini oshirish masalalarini o'rganishda quyidagilar, ya'ni:

– aholining kam ta'minlangan qatlami uchun ijtimoiy nafaqalar tayinlash me'yorlari va standartlarini belgilash masalalarini qayta ko'rib chiqish;

– keksalarga va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga, shuningdek, davlat pensiyalarini tayinlash uchun zarur bo'ladigan talab etiladigan mehnat stajiga ega bo'lmagan shaxslarga pensiya (ijtimoiy nafaqa) tayinlash va to'lashning amaldagi mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish;

– imtiyozli pensiyalarni tayinlashdagi imtiyozlarni optimallashtirish bo‘yicha takliflar tayyorlash;

– ijtimoiy badal to‘lovchilar qamrovining ko‘lamini kengaytirish bo‘yicha takliflar tayyorlash;

– pensiya ta‘minoti tizimi samaradorligini oshirish va ijtimoiy adolatni ta‘minlash bo‘yicha tahliliy material va takliflar tayyorlash nazarda tutiladi.

3. Fuqarolarning pensiya ta‘minoti tizimida rag‘batlantiruvchi xarakterdagi mexanizmlarni o‘rganishda quyidagilar, ya‘ni:

– fuqarolarning pensiya ta‘minoti tizimida uzoq muddatli va uzluksiz ishtirokini rag‘batlantirish;

– mehnat stajining davomiyligi va ish haqi miqdoriga bog‘liq holda pensiya miqdorlarini oshirish (talab etilgan me‘yorlardan yuqori darajada);

– mehnat staji davomiyligini rag‘batlantirish “xufyona iqtisodiyotdan chiqish”;

– mehnat migrantlari va norasmiy sektorni ijtimoiy sug‘urta tizimiga jalb qilish yo‘li bilan pensiya badallari to‘lovchilar sonini tubdan kengaytirish bo‘yicha takliflarni qayta ishlash va asoslash, to‘lanayotgan pensiya badallarining shaffofligini ta‘minlash;

– pensiya ta‘minoti tizimida uzoq muddatli va uzluksiz ishtirok etuvchi fuqarolarni rag‘batlantirish bo‘yicha tahliliy material va takliflar tayyorlash nazarda tutiladi.

4. Fuqarolarning ijtimoiy sug‘urta (pensiya) tizimidagi ixtiyoriy ishtiroki mexanizmini o‘rganish:

– fuqarolarning ijtimoiy (pensiya) sug‘urta tizimida ixtiyoriy ravishda ishtirok etishining shart-sharoitlari bilan bog‘liq masalalarni kompleks o‘rganish;

– fuqarolarga uchinchi shaxslar uchun ixtiyoriy asosda sug‘urta badallari to‘lash huquqini berish. Ishlovchi er (xotin)ning mehnatga haq to‘lash ko‘rinishidagi daromadlari hisobidan ishlamayotgan turmush o‘rtog‘i uchun ixtiyoriy ravishda Pensiya jamg‘armasiga sug‘urta badallari to‘lash huquqini taklif etish. Shu jumladan, pensiya yoshiga yetgan, ammo zarur ish stajiga ega bo‘lmagan fuqarolarga, davlat pensiyalarini hisoblashda yetishmayotgan stajning har bir oy uchun Pensiya jamg‘armasiga bir martalik sug‘urta badallarini to‘lash huquqini taklif etish. Er (xotin) ishlamayotgan turmush o‘rtog‘i uchun Pensiya jamg‘armasiga ixtiyoriy sug‘urta badallari to‘lash tizimi dunyoning ko‘plab davlatlarida mavjud. Misol uchun, Yaponiyada bu tizim majburiy xarakterga ega, bunday tizim Shvetsiya va Buyuk Britaniyada ham mavjud [7];

– fuqarolarning majburiy va ixtiyoriy jamg‘arib boriladigan pensiya ta‘minoti tizimini rivojlantirishga salbiy ta‘sir etuvchi muammolarning oldini olish, shuningdek, jamg‘arib boriladigan pensiya mablag‘larining daromadlilikini oshirish;

– fuqarolarning pensiya ta‘minoti tizimida, shu jumladan, jamg‘arib boriladigan pensiya tizimidagi ishtirokini rag‘batlantiruvchi xarakterdagi mexanizmlarni kuchaytirish bo‘yicha tahliliy material va takliflar tayyorlash.

5. Avlodlarning moliyaviy ishtiroki ekvivalentligi va pensiya ta‘minoti tizimining moliyaviy barqarorligini ta‘minlash shart-sharoitlarini o‘rganish:

– yoshga doir pensiya tayinlash uchun talab etiladigan minimal mehnat staji davomiyligining shart-sharoitlarini o‘rganishni (Xalqaro Mehnat Tashkilotining “Ijtimoiy ta‘minotning minimal me‘yorlari to‘g‘risida”gi 102-sonli Konventsiyasida [8] yoshga doir pensiya tayinlash uchun talab etilgan eng kam staj 15 yil qilib belgilangan.

Dunyoning ko‘plab davlatlari, jumladan, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlarida talab etilgan eng kam ish staji 10-15 yilga yetkazilgan);

– ilg‘or xorij tajribasini, shu jumladan, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari tajribalarini o‘rganish asosida hamda asoslangan hisob-kitoblarga tayangan holda pensiya yoshini bosqichma-bosqich oshirib borishni nazarda tutadi.

6. 2019-2030 yillarda davlat pensiya tizimini isloh qilish Konsepsiyasi loyihasi bo‘yicha umumlashgan materiallar tayyorlash.

Xulosa va takliflar

Yuqoridagilardan kelib chiqib ta‘kidlash joizki, davlat pensiya ta‘minoti tizimini isloh qilish Kontsepsiyasi ayni vaqtda ishlab chiqilishi hamda amalga oshirilishi zarur va dolzarb bo‘lgan eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy masalalardandir. Davlat pensiya ta‘minoti tizimini isloh qilish Kontsepsiyasi loyihasida quyidagilarga alohida e‘tibor qaratilishi zarur, deb hisoblaymiz: 1) O‘zbekistonda pensiya ta‘minoti tizimining joriy holati; 2) mamlakatdagi demografik omillar; 3) pensionerlar (yoshga doir, nogironlik va boquvchisini yo‘qotganlik) soni va uning jami aholi tarkibidagi ulushi; 4) imtiyozli shartlardagi pensiyalar; 5) pensiyalarga ustama haqlar; 6) pensiyalarning o‘rtacha miqdori; 7) aholining o‘rtacha umr davomiyligi yoki yashash muddati; 8) pensiya ta‘minoti tizimiga davlat xarajatlari va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi; 9) pensionerlar uchun yaratilgan shart-sharoitlar; 10) ish bilan band aholi (sug‘urta badali to‘lovchilar) sonining pensionerlarga nisbati; 11) byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi daromadlari va xarajatlarining mutanosibliigi; 12) pensiya ta‘minotining yetarlilik darajasi; 13) mehnat migrantlarining davlat pensiya sug‘urtasi bilan qamrab olinganlik darajasi; 14) ish bilan band aholining pensiya sug‘urtasi bilan qamrab olinganlik darajasi; 15) pensiyaga chiqish yoshi va boshqa omillar chuqur tahlillar asosida atroflicha o‘rganilishi va bayon qilinishi lozim. Ana shu tahlil va xulosalar asosida O‘zbekistonda pensiya ta‘minoti tizimini qaysi yo‘l bilan yoki qanday tarzda yanada rivojlantirish mumkinligi xususida tavsiyalar berish mumkin.

Bir vaqtning o‘zida davlat pensiya ta‘minoti tizimini isloh qilish Kontsepsiyasi loyihasida kishilarning turmush darajasining xavfsizlik modeli ham asoslanishi zarur. Buning uchun pensiya sug‘urtasi tizimini yanada rivojlantirishning asosiy printsiplari ishlab chiqilishi kerak. Bu prinsiplar quyidagilarni nazarda tutishi lozim:

– birinchidan, pensiyalarning miqdori pensiya sug‘urtasi fondiga to‘langan badallar miqdoriga hamda kishining mehnat faoliyati davomida uning pensiya sug‘urtasida ishtirokining davomiyligiga bog‘liq bo‘lishi lozim. Bunday printsiplarning ekvivalentlik printsiplari deb ataladi;

– ikkinchidan, pensiya miqdorining oshirilishi mamlakatdagi o‘rtacha ish haqining oshirilishiga mutanosib ravishda amalga oshirilishi kerak;

– uchinchidan, pensiya miqdori pensionerlarning munosib turmush farovonligini ta‘minlab berishi uchun yetarli miqdorda bo‘lishi zarur.

Pensiya ta‘minoti tizimini yanada rivojlantirishning asosiy maqsadi pensionerga munosib turmush farovonligi va hayot darajasini ta‘minlab berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun: pensiya ta‘minoti tizimining huquqiy-me‘yoriy asoslarini takomillashtirish, yangi tahrirdagi “Pensiya ta‘minoti to‘g‘risida”gi qonun ishlab chiqish va qabul qilish; ilg‘or xorij tajribalari asosida

“Nodavlat pensiya ta’minoti to’g’risida”gi qonun ishlab chiqish va qabul qilish, xususiy pensiya fondlarining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi, ular faoliyatini tartibga solishning samarali tizimini yaratish va boshqalar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, 2019-2030 yillarda davlat pensiya ta’minoti tizimini isloh qilish Kontseptsiyasida quyidagilar o’z aksini topishi zarur, deb hisoblaymiz:

1. Pensiya ta’minoti tizimining joriy holati va omillari (ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va demografik);

2. Pensiya ta’minoti tizimini rivojlantirishning maqsadi va yo’nalishlari (pensionerga munosib turmush farovonligi va hayot darajasini ta’minlab berishi nuqtai nazaridan);

3. Pensiya ta’minoti tizimining huquqiy-me’yoriy bazasini takomillashtirish (1993 yil 3 sentyabrda qabul qilingan “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to’g’risida”gi hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011 yil 8 sentyabrdagi qarori asosida tasdiqlangan “Davlat pensiyalarini tayinlash va to’lash tartibi to’g’risida”gi Nizomga tegishli o‘zgartirishlar kiritish, ularni yangi tahrirda qabul qilish, “Ijtimoiy ta’minot” Kodeksi loyihasini ishlab chiqish);

4. Nodavlat pensiya ta’minoti tizimini tashkil etish va ular faoliyatini tartibga solishning samarali tizimini yaratish;

5. Ijtimoiy sug‘urta tizimida ishtirok etishning rag‘batlantiruvchi omillari;

6. Pensiya ta’minoti tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilishni faollashtirish;

7. Jamg‘arib boriladigan pensiya ta’minoti tizimini yanada rivojlantirish.

Har bir bo‘limda ushbu Kontseptsiyani amalga oshirish chora-tadbirlari, shakllari, bajarish muddatlari va mas’ul ijrochilar belgilab olinishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Борисенко Н.Ю. Пенсионное обеспечение: учебник. – М.: «Дашков и К0», 2009. – С. 8.

2. Natalia Grishchenko. Pensions after pension reforms: A comparative analysis of Belarus, Kazakhstan, and Russia. 1st International Conference on Applied Economics and Business, ICAEB 2015. Procedia Economics and Finance 36(2016) 3–9. https://ac.els-cdn.com/S2212567116300107/1-s2.0-S2212567116300107-main.pdf?_tid=b088477e-ab93-4d97-8364-dd0c2f2bb4de&acdnat=1546939029_0f21db1b87f7b6e45ecb792163f3cfba

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni (www.lex.uz).

4. Jun Peng. State and Local Pension Fund Management. (Public Administration and Public Policy) 0th Edition. USA: Publisher: Auerbach Publications (August 21, 2008). – P. 45.

5. Валентин РоиК. Экономика, финансы и право социального страхования. Институты и страховые механизмы. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – С. 56 с.

6. Федотов А.И. История возникновения пенсионных систем в зарубежных странах. Труды ИСА РАН 2006. Т. 23. (http://pnu.edu.ru/media/ejournal/articles-2015/TGU_6_174.pdf).

7. www.pfru.uz. sayti ma'lumotlari.

8. Конвенция Международной Организации Труда “О минимальных нормах социального обеспечения” (№102). – 32 с. (www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/wcms_c102_ru.pdf).